

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Wanneer is sprake van samenloop?

Janssen, J.F.M.

Citation

Janssen, J. F. M. (2007). Wanneer is sprake van samenloop? *Bw-Krant Jaarboek*, 23(1), 3-23. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/36889>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/36889>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

1 | Wanneer is sprake van samenloop?

J.F.M. Janssen[■]

1 INLEIDING

‘Vragen van samenloop bestaan eigenlijk niet. Het zijn interpretatieve vragen onder een duur etiket. Eigenlijk zou het woord “samenloop” uit ons juridisch jargon dienen te verdwijnen.’

De uitspraak is van Schoordijk.¹ Voor wie zich zet aan een bijdrage aan een boek waarin samenloop het centrale thema is, is dit oordeel niet de spreekwoordelijke domper, maar juist een opsteker, immers de uitdaging die de inspiratiebron is voor menig auteur. Opruimen is soms nodig, maar niet weinigen zullen de ervaring kennen van een schoonmaakwoede te moeten bekopen met de spijt van een te vroeg genomen afscheid van de gedumpte zaken.

Kern van de kritiek van Schoordijk is dat samenloop het bestaan van *contraire* normen veronderstelt en dat dit een ongerijmdheid is. Naar zijn oordeel mag één feit, vanuit één gezichtshoek benaderd, nooit tot toepasselijkheid van *contraire* normen voeren.

Los van de constatering dat samenloop niet altijd gaat over *rechtsnormen*, noch in alle gevallen uitleg verlangt en ook niet steeds tot *contraire* resultaten voert – ik noem als voorbeelden de toepasselijkheid van verschillende verjaringsregels met een gelijke termijn,² het kwalificeren van een zaak als bestanddeel van een andere zaak op verschillende gronden, het tenietgegaan van een recht als gevolg van de werking van verschillende rechtsregels of procedurele samenloop – miskent hij dat het recht met enige regelmaat aan de justitiabele verschillende opties toekent die elkaar soms uitsluiten. Zo kan een schuldeiser kiezen voor ontbinding, maar ook voor nakoming.

Niet ieder geval waarin verschillende rechtsregels van toepassing zijn, is een geval van samenloop. Samenloop is een verschijnsel met vele gezichten. Om deze reden is het zaak zijn karakteristieken en aan de hand hiervan zijn begrenzing vast te stellen (nr. 3). Hieraan vooraf gaat een beschouwing over

■ J.F.M. Janssen is universitair docent bij de afdeling burgerlijk recht, Universiteit Leiden.

1 H.C.F. Schoordijk, *Het algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht naar het Nieuw Burgerlijk Wetboek*, Deventer 1979, p. 58 overlopend naar p. 59.

2 Zie art. 3:52 BW en HR 21 april 2006, NJ 2006, 272 (Baarn/Gem. Sluis).

de grondbeginselen van samenloop (nr. 2). In nr. 4 wordt het betoog in enkele zinnen samengevat en worden conclusies getrokken.

2 GRONDBEGINSELEN VAN DE SAMENLOOP

2.1 Preliminair observaties

De voor samenloop karakteristieke situatie, dat verschillende rechtsregels tegelijk van toepassing zijn op één feit(encomplex), leidt tot de volgende categorieën gevallen. De toepasselijke rechtsregels:

- a leiden tot (min of meer) hetzelfde resultaat ook al verschilt de juridische techniek. Zo zal ontbinding wegens wanprestatie of vernietiging van een koopovereenkomst wegens dwaling doorgaans tot hetzelfde resultaat voeren: in de obligatoire sfeer komen in beide gevallen de verbintenissen te vervallen, in de goederenrechtelijke sfeer zal degene die de bevoegdheid tot ontbinding of vernietiging heeft, weer rechthebbende worden van het door hem overgedragen goed, bij vernietiging van rechtswege en ingeval van ontbinding door retro-overdracht. Een variant is dat een ogenschijnlijk bestaand verschil door interpretatieve gelijkschakeling wordt geëlimineerd, zoals ten aanzien van de verjaringstermijn is geschied in HR 21 april 2006, NJ 2006, 272 (Baarn/Gem. Sluis);
- b versterken elkaars rechtsgevolgen. Dit doet zich bijvoorbeeld voor ingeval een schuldeiser behalve verdragingschade ook devaluatieschade kan vorderen of, meer in het algemeen, wanneer aan een partij in cumulatieve zin verschillende mogelijkheden/middelen ten dienste staan, zoals nakoming met aanvullende schadevergoeding (art. 6:85 BW), betaling in eigen of vreemde valuta (art. 6:121 BW) of in chartaal of giraal geld (art. 6:114 BW);
- c schakelen elkaars rechtsgevolgen geheel of gedeeltelijk uit. Dit doet zich bijvoorbeeld voor bij de beperkende werking van de redelijkheid en billijkheid – waaronder begrepen de regeling van de *imprévision* –, bij misbruik van recht en meer in het algemeen in de gevallen van samenloop met alternatieve en exclusieve werking.

2.2 Exclusieve werking

Uit (het stelsel van) de wet valt af te leiden dat uitgangspunt is dat bij samenloop in beginsel alle rechtsregels tegelijk toepassing vinden (cumulatie). Dit volgt niet alleen uit de wetsbepalingen waarin dit met zoveel woorden wordt

gezegd,³ maar ook uit de talrijke bepalingen die samenloop juist beogen uit te sluiten.⁴ Zo'n uitsluiting veronderstelt immers een cumulatie van rechtsregels die om enige reden onaantrekkelijk of onwenselijk wordt gevonden. Een ander argument voor het cumulatieprincipe is dat in beginsel aan iedere rechtsregel zoveel mogelijk gelding behoort te worden gegeven.⁵

Soms is onduidelijk of twee voorzieningen cumuleren of elkaar uitsluiten. Zo neemt Hartlief samenloop aan van enerzijds de ontbindingsmogelijkheid op grond van een tekortkoming in de nakoming (art. 6:265 BW) respectievelijk de ontbinding ex art. 7:440 BW wegens een dringende reden en anderzijds een verandering in de omstandigheden.⁶

Een uitzondering op het uitgangspunt van de cumulatie is slechts gerechtvaardigd indien hiervoor deugdelijke argumenten bestaan bijvoorbeeld dat toepassing van verschillende rechtsregels zou leiden tot resultaten die in strijd zijn met het stelsel of met de strekking van de wet of die uit praktisch oogpunt onaanvaardbaar zijn.⁷ In een dergelijk geval geldt volgens de Hoge Raad:⁸

‘het algemeen geldende uitgangspunt dat, indien verschillende bepalingen voor toepassing op één feitencomplex in aanmerking komen en cumulatie niet mogelijk is, aan de gerechtigde de keuze is welke rechtsgevolgen hij wenst in te roepen of op welke rechtsgrond hij zich wenst te baseren.’

Hartkamp voegt hieraan nog toe dat indien ook het beginsel van alternativiteit tot onaanvaardbare resultaten zou leiden, aangenomen dient te worden dat de ene regel de andere verdringt en hierdoor exclusieve gelding heeft.⁹

Exclusiviteit van een rechtsregel wordt door de Hoge Raad niet spoedig aangenomen. De Raad legt strenge maatstaven aan.¹⁰

‘Naar in de rechtspraak van de Hoge Raad als uitgangspunt is aanvaard, kan van exclusieve werking *slechts* sprake zijn indien de wet zulks voorschrijft of onvermijdelijk meebrengt.’ [cursivering, J]

3 Zie bijvoorbeeld de artikelen 6:125, 6:193, 6:215, 7:22 lid 4, 7:651 lid 1, 7:686, 7:761 lid 4 en 185 lid 5 WvW.

4 Zie bijvoorbeeld de artikelen 6:92 BW, 6:225 lid 3 BW en bepalingen waarin de passus: ‘in plaats van’ voorkomt zoals art. 6:230 lid 2 BW.

5 Vergelijk W. Snijders, ‘Samenloop van wetbepalingen in het nieuwe B.W.’, in: *Speculum Langemeijer*, Zwolle 1973, p. 454 en A-G Hartkamp in zijn conclusie, sub 8, voor HR 27 april 2001, NJ 2002, 54 m.nt. CJHB (Donkers/Scholten).

6 T. Hartlief, *Ontbinding* (diss. Groningen), Deventer: Kluwer 1994, p. 160.

7 In deze zin A-G Hartkamp in zijn conclusie, sub 8, voor HR 27 april 2001, NJ 2002, 54 m.nt. CJHB (Donkers/Scholten).

8 HR 14 juni 2002, NJ 2003, 112 m.nt. JH (Bramer c.s./Colpro).

9 Zie zijn conclusie, sub 8, voor HR 27 april 2001, NJ 2002, 54 m.nt. CJHB (Donkers/Scholten).

10 HR 15 november 2002, NJ 2003, 48 m.nt. JBMV (Avo/Petri).

Tot nu toe heeft de Hoge Raad in de meeste gevallen exclusieve werking afgewezen.¹¹ Een uitzondering is HR 22 november 1996, *NJ* 1998, 567 m.nt. CJHB (Bos/Althuisius). De Hoge Raad verwerpt het betoog dat de uitlener van een trap niet slechts aansprakelijk is, indien hij het gebrek kende of zich moet hebben gerealiseerd dat de zaak een ernstig gebrek vertoonde, maar ook, indien hij behoorde te weten althans rekening diende te houden met de mogelijkheid dat de zaak een gebrek vertoonde met de volgende overweging:

‘Dit betoog kan in zijn algemeenheid niet als juist worden aanvaard. Weliswaar is – ook naar het vóór 1 januari 1992 geldende, te dezen toepasselijke recht – niet uitgesloten dat uit de concrete omstandigheden van het geval voortvloeit dat het naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar is dat de uitlener van een gebrekkige zaak, indien deze naar haar aard door dit gebrek een bijzonder gevaar voor personen oplevert, zich op de in art. 1790 geregelde beperking van zijn aansprakelijkheid beroept, doch aan de strekking van deze bepaling zou geen recht worden gedaan indien als regel zou worden aangenomen dat, ongeacht de aanwezigheid van omstandigheden als evenbedoeld, de uitlener steeds aansprakelijk is, indien hij het hem niet bekende gebrek had behoren te kennen of rekening had dienen te houden met de mogelijkheid van een dergelijk gebrek.’

Een ander sprekend voorbeeld van exclusieve werking, die logisch voortvloeit uit de wet is art. 3:196 BW (dwaling ten aanzien van de waarde van goederen of schulden in het kader van een boedelscheiding), dat art. 6:228 BW verdringt, omdat van de beperking die art. 3:196 BW – benadeling voor meer dan een vierde gedeelte – bevat ten aanzien van het beroep op dwaling, weinig over

11 Zo bijvoorbeeld HR 2 maart 2007, *NJ* 2007, 240 m.nt. J.M.M. Majier (Nutsbedrijf Westland/S. c.s.): de art. 2:9 en 7:661 prevaleren niet boven art. 6:162 BW; HR 19 januari 2007, *NJ* 2007, 62: art. 3:196 BW prevaleert niet boven art. 6:162 BW; HR 15 november 2002, *NJ* 2003, 48 m.nt. JBMV (AVO/Petri Beheer): art. 5:54 BW heeft geen exclusieve werking ten opzichte van art. 3:13 BW; HR 14 juni 2002, *NJ* 2003, 112 m.nt. JH (Bramer c.s./Colpro) ontzegt exclusieve werking aan art. 6:233, aanhef en sub a, ten opzichte van art. 6:248 lid 2 BW; HR 30 mei 1997, *NJ* 1997, 663 m.nt. Ma (Van Essen/Aalbrecht c.s.): art. 2:248 BW prevaleert niet boven 6:162 BW; HR 26 november 1993, *NJ* 1995, 322 m.nt. CJHB (Zaadnoordijk/Staat): de vergoedingsplicht van de Staat, zoals neergelegd in art. 26 Luchtvaartwet en de op die bepaling gebaseerde uitvoeringsregelingen, die beoogt een schadevergoeding te verschaffen wegens ondervonden geluidsbelasting, heeft geen exclusieve strekking. Een vordering tot schadevergoeding uit onrechtmatige daad wordt daardoor niet uitgesloten. Impliciet is exclusieve werking afgewezen in alle gevallen waarin de Hoge Raad oordeelde dat sprake was van samenloop met cumulatieve of alternatieve werking. Varianten van cumulatieve werking zijn de uitspraken waarin het beroep op het lex specialis-beginsel is afgewezen (HR 2 september 1994, *NJ* 1995, 660 m.nt. MB: juist is ‘s hofs oordeel dat het systeem van de art. 115 tot en met 117 van de Ruilverkavelingswet niet uitsluit dat de Staat aansprakelijk is uit hoofde van art. 1401) of waarin de twee-wegenleer wordt toegepast des dat geen onaanvaardbare doorkruising wordt aangenomen (HR 14 oktober 1994, *NJ* 1995, 720 m.nt. MS: Een vordering uit onrechtmatige daad, levert geen onaanvaardbare doorkruising van de regeling van de Wrakkenwet op, ongeacht of de schadeveroorzaker een verwijt treft ter zake van het zinken van het voorwerp).

zou blijven indien de boedelscheiding op grond van art. 6:228 BW zou kunnen worden vernietigd. Inmiddels heeft HR 28 april 2006, *RvdW* 2006, 449 in *ander* opzicht het primaat van art. 3:196 bevestigd door te oordelen:

‘dat voor de door de vrouw nagestreefde vernietiging van de verdeling op grond van art. 3:196 BW niet vereist is dat voldaan is aan de voorwaarde van art. 6:228 lid 1, aanhef en onder b, BW, aldus dat wordt geoordeeld dat de man in verband met de invloed die een overname van Q. zou kunnen hebben op de waarde van de aandelen in de Holding de vrouw over die (verwachte) overname had behoren in te lichten. Bepalend voor die vernietiging is immers slechts of de vrouw toen zij instemde met een verdeling van de gemeenschap waarin de aandelen in de Holding voor een waarde van f 3 000 000 werden opgenomen en aan de man toegedeeld, heeft gedwaald omtrent de waarde van die aandelen en daardoor voor meer dan een vierde is benadeeld.’¹²

Dit oordeel spoort met de uit de parlementaire geschiedenis blijkende bedoeling van de wetgever dat voor de verdeling een bijzondere regeling is ontworpen die uitsluitend ziet op geschillen over de waarde van de verdeelde goederen en die met zijn ondergrens van benadeling van meer dan een kwart beoogt te voorkomen dat een eenmaal totstandgebrachte verdeling met zijn goederenrechtelijke werking te makkelijk kan worden aangetast.¹³

Exclusieve werking werd ook aangenomen door HR 23 december 2005, *NJ* 2007, 132 m.nt. HJS:

‘4.6 Middel I betoogt, kort gezegd, dat de rechtsmiddelenuitsluiting van art. 186 in verbanding met art. 202, aanhef en letter f, Landinrichtingswet (hierna: LiW) onverlet laat dat de uitspraak van de rechtbank kan worden herzien op de voet van art. 382 Rv. Dit betoog faalt. Met de in art. 186 LiW neergelegde uitsluiting

12 HR 19 januari 2007, *NJ* 2007, 62 beantwoordt de vraag of de aan de bevoegdheid tot vernietiging van een verdeling (art. 3:196) verbonden vervalltermijn van art. 3:200 eraan in de weg staat dat na het verstrijken van die termijn een vordering tot schadevergoeding op grond van onrechtmatige daad wordt ingesteld, ontkennend: ‘De bewoordingen waarin art. 3:200 is gesteld bieden geen enkele steun aan een bevestigend antwoord daarvan. Bovendien pleit de aard van de desbetreffende bepaling – een vervalltermijn – tegen analoge toepassing of reflexwerking daarvan buiten het toepassingsgebied van titel 3.7, waarvan deze bepaling onderdeel uitmaakt. Voorts heeft de in art. 3:196 geregelde bevoegdheid tot vernietiging van een verdeling, waarvan de uitoefening is gebonden aan de vervalltermijn van art. 3:200, een heel andere strekking dan art. 6:162 dat degene die jegens een ander een onrechtmatige daad heeft gepleegd, verplicht tot schadevergoeding. En ten slotte zijn bij de vernietiging van een verdeling niet alleen de belangen van partijen, maar ook die van derden betrokken; in dit licht dient de vervalltermijn van art. 3:200 de rechtszekerheid. Een op art. 6:162 gebaseerde vordering echter raakt in beginsel alleen de belangen van partijen; het belang van de rechtszekerheid is daarbij in mindere mate betrokken. Art. 3:200 moet op grond van dit alles aldus worden uitgelegd dat deze bepaling niet eraan in de weg staat dat na het verstrijken van de daarin genoemde vervalltermijn door de ene deelgenoot tegen de andere alsnog een vordering uit onrechtmatige daad wordt ingesteld.’

13 *Parl. Gesch.* Boek 3 BW, Vaststellingswet, p. 633-637 en *Inv. wet* Boek 3 BW, p. 1308-1309.

van rechtsmiddelen heeft de wetgever beoogd het mogelijk te maken een ruilverkaveling binnen een redelijke termijn te verwezenlijken, hetgeen voor alle betrokkenen van belang is (memorie van toelichting, *Kamerstukken II* 1979-1980, 15907, nrs. 3-4, blz. 27). Het zou aan de bedoeling van de wetgever tekortdoen indien art. 186 LiW aldus zou worden uitgelegd dat de daarin neergelegde rechtsmiddelenuitsluiting niet zou gelden voor het buitengewone rechtsmiddel herroeping, geregeld in art. 382 e.v. Rv. De omstandigheid dat bedoeld rechtsmiddel nog niet bestond toen de Landinrichtingswet werd ingevoerd maakt dit niet anders, nu destijds reeds het buitengewone rechtsmiddel request-civiel bestond (art. 382, oud, Rv.), waarvoor de huidige regeling van de herroeping in de plaats is gekomen. Ook het beroep dat het middel doet op art. 6 EVRM en art. 1 van het Eerste Protocol bij het EVRM faalt, nu die verdragsbepalingen niet een onbeperkte mogelijkheid tot het aanwenden van rechtsmiddelen tegen een rechterlijke uitspraak waarborgen.'

Exclusieve werking werd eveneens aangenomen door HR 9 december 1998, *BNB* 2001, 98:

'3.2. De omstandigheid dat bedrijfsopleidingen zijn aan te merken als cursussen in de zin van artikel 36, lid 2, letter g, van de Wet op de inkomstenbelasting 1964 (hierna: de Wet) (...) neemt niet weg dat reizen die in verband met de vervulling van een dienstbetrekking worden gemaakt voor het volgen van een cursus tevens het karakter kunnen hebben van reizen voor woon-werkverkeer in de zin van artikel 36, lid 2, letter a, van de Wet. (...) In dergelijke situaties heeft het reiskostenforfait voorrang en komt artikel 36, lid 2, letter g, van de Wet niet meer aan de orde.'

In het arbeidsrecht wordt de exclusieve werking van het ontslagrecht aangenomen. HR 11 mei 1979, *NJ* 1979, 441 m.nt. PAS (HAL/Van Werkhoven) neemt aan dat de in de art. 1639s-u gegeven regeling voor het geval een der partijen de dienstbetrekking kennelijk onredelijk doet eindigen – gezien het specifieke toetsingscriterium, de genuanceerde uitwerking van de gevolgen en de korte verjaringstermijn – als uitputtend moet worden beschouwd in die zin dat naast deze regeling voor toetsing van een ontslag aan art. 1374, derde lid, resulterend in een herstel van de dienstbetrekking geen plaats is. Volgens HR 24 mei 1996, *NJ* 1996, 685 m.nt. PAS (Van Zijl/Van Koppen) zal bij uitzondering een arbeidsovereenkomst onder ontbindende voorwaarde verenigbaar zijn met het gesloten systeem van het ontslagrecht. 'Een voorwaarde die met dit stelsel redelijkerwijs niet te verenigen is, zal niet tot een beëindiging van rechtswege van de arbeidsovereenkomst kunnen leiden.'

Een paar maal is gedeeltelijk exclusieve werking aangenomen.¹⁴

14 Zo door HR 1 november 1991, *NJ* 1992, 58 (R/Staat): 'Anders dan het tweede onderdeel betoogt, dient uitgangspunt te zijn dat, voor zover voormeld nadeel bestaat in nadeel in eer en goede naam, vergoeding daarvan slechts kan worden toegewezen op grondslag van art. 1408 BW. Maar het enkele feit dat een gedraging die een schending van iemands recht op eerbiediging van zijn persoonlijke levenssfeer oplevert, tevens tot gevolg heeft dat hij nadeel in zijn eer en goede naam lijdt, is niet voldoende om de benadeelde op grond van

Ook in het kader van de ontbindingsvergoeding ex art. 7:685 BW wordt gedeeltelijk exclusieve werking aangenomen als gevolg van de Baijingsregel, vernoemd naar de eerste uitspraak van deze soort,¹⁵ die nadien in talrijke arresten is herhaald en verfijnd.¹⁶ Deze rechtspraak houdt in dat ten aanzien van aanspraken op ontbindingsvergoeding heeft te gelden dat de bijzondere aard van de wettelijke regeling betreffende de arbeidsovereenkomst meebrengt dat in de regeling betreffende de ontbinding van de arbeidsovereenkomst, zoals neergelegd in art. 7:685 BW, het resultaat van de rechterlijke toetsing aan de eisen van redelijkheid en billijkheid (of aan hetgeen een goed werkgever behoort te doen en na te laten) in beginsel ten volle, onder meeweging van alle voor zijn oordeel relevante factoren, tot uitdrukking behoort te komen in de hoogte van de vergoeding die de rechter op de voet van art. 7:685 BW met het oog op de omstandigheden van het geval naar billijkheid aan een der partijen ten laste van de wederpartij toekent, zodat daarnaast voor zodanige toetsing geen plaats is maar dat een uitzondering op dit uitgangspunt geldt ten aanzien van aanspraken van de werknemer die zijn ontstaan tijdens de dienstbetrekking en betrekking hebben op de periode vóór de beëindiging van de arbeidsovereenkomst en die geen verband houden met de (wijze van) beëindiging van de arbeidsovereenkomst en de gevolgen van die beëindiging, zoals bijvoorbeeld een aanspraak op achterstallig loon.

Gedeeltelijk exclusieve werking werd ook aangenomen door HR 21 december 1973, *NJ* 1974, 308 m.nt. WK (Mulder/Ronner), waarin werd geoordeeld dat de ouderlijke boedelverdeling ex art. 1167 BW (oud) prevaleerde boven het recht op de legitieme ex art. 960 BW (oud) in die voege dat de legitimaris wegens schending van zijn legitieme geen recht kon doen gelden op goederen van de nalatenschap, maar slechts op de waarde daarvan.

Strikwerda¹⁷ heeft erop gewezen dat de rechtsontwikkeling kan meebrengen dat een eerst zinnige en exclusief werkende bijzondere regeling achter-

art. 1408 een aanspraak op vergoeding van de immateriële schade door de aantasting van zijn persoon die in die schending zelf is gelegen, te onthouden. Weliswaar brengt de strekking van de beperkingen waaraan een vordering op grond van art. 1408 is gebonden, mee dat niet op grondslag van dezelfde feiten ook een vordering uit art. 1401 kan worden ingesteld, maar deze strekking eist niet dat art. 1408 ook dan een beletsel voor een op art. 1401 gegronde vordering vormt, wanneer die feiten – zoals hier – tevens schending van een ander belang inhouden dan waarin art. 1408 de benadeelde beoogt te beschermen.’

15 HR 24 oktober 1997, *NJ* 1998, 257 m.nt. PAS (Baijings).

16 Zie HR 5 maart 1999, *NJ* 1999, 644, m.nt. PAS (T./FNV); HR 15 december 2000, *NJ* 2001, 251, m.nt. PAS (Intramco/Grotenhuis); HR 2 november 2001, *NJ* 2001, 667 (Elverding en Kruijff/Wienholts); HR 1 maart 2002, *NJ* 2003, 210, m.nt. Heerma van Voss (TNO/Ter Meulen); HR 1 maart 2002, *NJ* 2003, 211, m.nt. Heerma van Voss (Guérand/PTT Post); HR 10 januari 2003, *NJ* 2003, 231 (Van Ravenswade/ING Bank); HR 7 november 2003, *NJ* 2004, 174 m.nt. GHvV (V./Van Lee); HR 10 december 2004, *NJ* 2006, 214 (Vermeulen/Douwe Egberts) en HR 2 april 2004, *NJ* 2006, 212 m.nt. E. Verhulp (Drankencentrale Waterland/Blakburn).

17 A-G Strikwerda in zijn conclusie, sub 2.6, voor HR 19 mei 1989, *NJ* 1990, 235 m.nt. CJHB (Terwischa/Schreven c.s.).

haald raakt en als onwenselijk wordt beschouwd. Exclusiviteit van de regeling is dan niet altijd meer gegeven of geboden.

2.3 Alternatieve werking

Karakteristiek voor samenloop met *alternatieve* werking is dat hetzelfde rechtsfeit(encomplex) door verschillende rechtsregels wordt beheerst en dat eerst door de keuze het aantal toepasselijke rechtsregels wordt gereduceerd tot één.

Als voorbeeld noem ik het geval dat partijen een beperkt recht vestigen zonder met zoveel woorden aan te geven welk beperkt recht zij vestigen, terwijl verschillende alternatieven zich aandienen, bijvoorbeeld een recht van erfpacht en een recht van vruchtgebruik.¹⁸ Niet alleen houdt de wet geen verplichting in het desbetreffende beperkte recht bij de vestiging ervan met zoveel woorden aan te duiden, sterker nog, zelfs indien partijen het recht wel aanduiden, houdt dit niet het einde van de discussie in, omdat de kwalificatie door partijen zelf van het recht dat zij vestigen of van hun rechtsverhouding, ongeacht of dat recht of die rechtsverhouding obligatoir of goederenrechtelijk van aard is, geen exclusieve en beslissende bevoegdheid van partijen, maar een uiteindelijk door de rechter te beslissen rechtsvraag is. Het is evenwel evident dat slechts één optie in aanmerking komt, omdat uiteraard maar van één beperkt recht sprake kan zijn. Mutatis mutandis geldt hetzelfde voor de (kwalificatie)keuze tussen een erfdienstbaarheid en een kwalitatieve verplichting in de zin van art. 6:252 BW of, om volledig in de obligatoire sfeer te blijven, tussen een kettingbeding en kwalitatieve verplichting,¹⁹ of wanneer het gaat om het vaststellen van de aard van een door partijen gesloten overeenkomst en zich verschillende mogelijkheden aandienen. W. Snijders²⁰ noemt in deze sfeer nog het geval dat op A de verplichting wordt gelegd om te dulden dat B op de grond van A een zaak in eigendom heeft. Volgens hem komen dan in aanmerking een recht van opstal en een recht van erfdienstbaarheid. De laatste optie stuit inmiddels echter af op HR 4 oktober 2002, *NJ* 2003, 297 m.nt. WMK (Stok c.s./Staat), waarin is beslist dat een recht van erfdienstbaarheid de verticale natrekking niet kan blokkeren, waardoor dit geval van samenloop zich niet meer kan voordoen.

Van de zojuist besproken gevallen moet worden onderscheiden het rechtsfeit(encomplex) waarop *ogenschijnlijk* meer dan één rechtsregel van toepassing is, maar waarvoor de facto slechts één rechtsregel geldt. De verschillende rechtsregels kunnen *onafhankelijk* van elkaar voor het feitencomplex valabel zijn, maar, simultaan toegepast, voeren zij tot onderling onverenigbare uitkom-

18 Zie in dit verband de MvA op wat thans is art. 5:85 BW, *Parl. Gesch.* Boek 5 BW, Vaststellingswet, p. 302.

19 Zie in dit verband HR 17 mei 1985, *NJ* 1986, 760 m.nt. CJHB en WMK (Curaçao/Boyé).

20 Snijders 1973, p. 458.

sten en zijn ze derhalve niet *tegelijk* valabel, hetgeen voor samenloop een noodzakelijke voorwaarde is. Men zou kunnen spreken van pseudo-samenloop. Zo'n geval is het Kuikenbroederij-arrest.²¹ In casu werden kuikens bedrijfsmatig op kunstmatige wijze uitgebroed uit eieren, waarvan de leverancier zich de eigendom had voorbehouden. De vraag was wie eigenaar was van de kuikens die uit deze eieren zijn voortgekomen. Het geschil concentreerde zich in cassatie met name op de vraag of sprake was van vruchttrekking (art. 5:1 lid 3 jo. 3:9 BW) of van zaaksvorming (art. 5:16 BW).²² De Hoge Raad dicht aan het Hof het oordeel toe dat de kuikenbroederij *voor zichzelf* de zaak heeft gevormd. Tegen de achtergrond van deze aankleding van 's Hofs arrest moet worden begrepen het door de Hoge Raad in cassatie als vaststaand genoemde feit dat de activiteiten van de kuikenbroederij bestonden uit het *voor eigen rekening en risico* laten opfokken van de ééndagskuikens tot leghennen. Hierin herkent men het voor de eigendomsverkrijging op grond van zaaksvorming mede²³ bepalende commerciële criterium uit het arrest Breda/Antonius.²⁴

De ijzeren consequentie van het gekozen uitgangspunt is dat vruchttrekking, als op zich goed verdedigbaar alternatief, logisch onmogelijk wordt, omdat anders de eigenaar van de eieren eigenaar van de kuikens zou zijn geweest. Het verschil met de alternatieve samenloop is dat hierbij na de keuze het niet gekozen alternatief valabel blijft, terwijl dat in de gevallen van pseudo-samenloop niet zo is, wegens de onderlinge onverenigbaarheid van de uitkomsten. Zo zou het omgekeerde hebben gegolden indien vruchttrekking wél zou zijn opgegaan. In dat geval zou (het aannemen van) zaaksvorming logisch onmogelijk zijn geweest. Zou daarentegen de kuikenbroederij de eieren voor rekening en risico van de leverancier hiervan hebben uitgebroed, dan zou sprake (kunnen) zijn geweest van samenloop, omdat dan zowel vruchttrekking als zaaksvorming zou hebben geleid tot eigendomsverkrijging voor hetzelfde rechtssubject, in de door mij genoemde casus: de leverancier van de eieren en dan is sprake van samenloop met alternatieve werking.²⁵

21 HR 24 maart 1995, *NJ* 1996, 158 m.nt. WMK.

22 In cassatie werd ook nog betoogd, dat het kuiken bestanddeel was van het ei en om deze reden toebehoorde aan de eigenaar van het ei. Ook hiervoor geldt dat deze redenering tot een resultaat voert dat onverenigbaar is met de uitkomst van zaaksvorming.

23 Het tweede criterium dat het arrest noemt, is van artistieke aard: wie heeft bepalende invloed gehad op het ontwerp of op de vormgeving van de nieuwe zaak?

24 HR 5 oktober 1990, *NJ* 1992, 226 m.nt. WMK.

25 In dezelfde sfeer vallen te situeren HR 5 december 1986, *NJ* 1987, 745 m.nt. WMK (gescheurde orchideeën) en HR 14 december 1992, *NJ* 1993, 623 m.nt. WMK (Love Love), in welk laatste arrest de vraag aan de orde is of het afbouwen van het casco van een schip een geval van zaaksvorming of van natrekking oplevert. De Hoge Raad is van oordeel dat er sprake is van natrekking, omdat uit het wettelijk stelsel met betrekking tot schepen, in het bijzonder uit de art. 309 (oud), 312 (oud), 318 (oud) en 318k (oud) K, volgt dat het casco van een schip, als schip in aanbouw, reeds moet worden aangemerkt als een schip en dat de identiteit van dit schip niet verandert doordat het wordt afgebouwd en wordt voorzien van voortbewegingswerktuigen en navigatieapparatuur.

Om dezelfde reden is samenloop uitgesloten van de artikelen 5:4 (toe-eigening) en 5:5 BW (vinderschap) in het geval dat iemand te goeder trouw, maar ten onrechte, meent dat de door hem aangetroffen zaak aan niemand toebehoort.²⁶

3 AFBAKENING VAN DE SAMENLOOP

3.1 Inventarisatie van gevallen

Onder de noemer samenloop gaan gevallen van zeer heterogene aard schuil. Reden waarom nadere afbakening geboden is. Ik noem de volgende categorieën gevallen die buiten de begripsomschrijving (behoren te) vallen, omdat zich hierbij niet het voor samenloop karakteristieke rechtsvindingprobleem voordoet wélke rechtsregel(s) te gelden heeft (hebben):

- a de (ongelukkige) samenloop van omstandigheden, die in de sfeer van de onrechtmatige daad inmiddels tot een rijke jurisprudentie heeft geleid;²⁷
- b een samenloop van omstandigheden die in ander opzicht relevant is;²⁸
- c de personele samenloop²⁹ zoals actieve en passieve hoofdelijkheid, samenloop in de sfeer van executie en verhaal zoals faillissement, meervoudig

²⁶ Zie *Parl. Gesch.* Boek 5 BW, Vaststellingswet, p. 83.

²⁷ *Onrechtmatige daad* (K.J.O. Jansen), art. 6:162 lid 2 BW, aant. 92 (Losbl.).

²⁸ Zie HvJEG 21 juni 2006, *RvdW* 2006, 1027: 'Het bestaan van een mededingingsverstorende gedraging of overeenkomst moet in de meeste gevallen worden afgeleid uit een samenloop van omstandigheden en aanwijzingen die in hun totaliteit beschouwd, bij gebreke van een andere coherente verklaring het bewijs kunnen leveren dat de mededingingsregels zijn geschonden.' Zie in deze sfeer ook Hof 's Gravenhage 25 maart 1998, *NJ* 1999, 500: 'Gelet op de uit het bovenstaande blijken de samenvallende realisatie van (zeer) onwaarschijnlijke gebeurtenissen dient er naar het oordeel van het hof voorshands van te worden uitgegaan dat de ingreep niet vakkundig is uitgevoerd.' In dit verband kan ook worden genoemd de samenloop waarvan A-G Langemeijer rept in zijn conclusie, sub 4.5 voor HR 15 december 2006, *NJ* 2007, 132 m.nt. J. Legemaate en die relevant is voor art. 14h Wet Bopz jo art. 5 lid 1 sub e EVRM, te weten: de samenloop van alcoholgebruik en een stoornis van de geestvermogens, van verschillende psychische stoornissen, van lichamelijke en psychische ziekten of van een wisselwerking tussen een stoornis van de geestvermogens en omgevingsfactoren.

²⁹ Zie HR 13 december 1991, *NJ* 1992, 178 over samenloop van alimentatieverplichtingen jegens kinderen uit verschillende huwelijken en waarin de Hoge Raad ruimte lijkt te bieden voor een rangorde en HR 11 september 1992, *NJ* 1992, 745 inzake samenloop van alimentatieverplichtingen jegens twee ex-echtgenoten en waarin de Hoge Raad geen ruimte aanwezig acht voor toepassing van het eerstgenoemde alimentatiearrest. Zie in dit verband ook: HR 6 maart 1992, *NJ* 1992, 358: Voor het geval dat zowel een vroegere echtgenote als een of meer kinderen aanspraak maken op een onderhoudsbijdrage van dezelfde alimentatieplichtige en diens draagkracht onvoldoende is om aan alle aanspraken te voldoen, is er geen rechtsregel die meebrengt dat alsdan in het algemeen prioriteit toekomt aan de alimentatie voor de kinderen.

- beslag al dan niet van verschillende aard³⁰ en hiermee op een lijn te stellen gevallen zoals dat van art. 3:298 BW;
- d de – soms lastig te ontwarren – samenloop van schadecomponenten, waarvan de ene wel en de andere niet voor vergoeding in aanmerking komt;³¹
 - e de samenloop van oorzaken³² en de figuur van art. 6:99 BW (alternatieve causaliteit), die hiertegen aanschurkt;
 - f de samenval van rechtsmomenten.

Bij de rubrieken (a) en (b) is geen sprake van samenloop van rechtsregels. De samenloop speelt zich af in de sfeer van feiten, die op zich weer relevant zijn voor de al dan niet toepasselijkheid van rechtsregels. Hiervan te onderscheiden zijn de gevallen waarin voor het intreden van een rechtsgevolg (soms) een *reeks* omstandigheden aanwezig moet zijn, zoals bijvoorbeeld de onrechtmatige daad of de derogerende werking van de redelijkheid en billijkheid. Anders dan in de beide zojuist genoemde gevallen wordt dan echter nimmer de woordcombinatie samenloop van omstandigheden gebruikt.

Rubriek (d) is een geval van *schijnsamenloop*, omdat er een rechtsregel is die inhoudt dat *geen* aanspraak bestaat op vergoeding van een bepaalde schadecomponent, maar deze rechtsregel mist zelfstandige betekenis, omdat hij slechts de reflectie is van de de facto enig geldende rechtsregel krachtens

³⁰ Zie in dit verband art. 497 en 736 Rv.

³¹ Zie HR 22 februari 2002, NJ 2002, 240 m.nt. JBMV (Taxibus). De samenloop betrof de *niet* voor vergoeding in aanmerking komende affectieschade en de *wel* voor vergoeding in aanmerking komende shockschade.

³² HR 24 december 1999, NJ 2000, 351 m.nt. CJHB (Nugteren/Meskes): 'Zowel naar het vóór 1 januari 1992 als naar het sedertdien geldende recht is in het zich hier voordoende geval, dat een schade is ontstaan door onrechtmatige gedragingen van twee of meer personen terwijl voor elk van die gedragingen geldt dat de schade zonder die gedraging niet zou zijn ingetreden, en derhalve door een samenloop van oorzaken, ieder van die personen jegens de benadeelde voor de gehele schade aansprakelijk, met dien verstande dat het daarbij sedert 1 januari 1992 ingevolge art. 6:102 BW gaat om een hoofdelijke aansprakelijkheid.' en HR 11 juni 1993, NJ 1995, 235 m.nt. R.E. Japikse (Kroezen/Gerling-Konzern): '3.8. Onderdeel 9 keert zich tegen 's hofs oordeel (r.o. 18) dat indien blijkt dat het schip onzeewaardig is, dit kan prevaleren boven het niet afsluiten van de luchtinlaten als oorzaak van de schade. Het onderdeel strekt ten betoge dat, indien sprake is van samenloop van enerzijds een fout in de behandeling van het schip, waarvoor de reder ingevolge art. 469 lid 2 onder a (oud) K niet aansprakelijk is, en anderzijds onvoldoende zorg voor de zeewaardigheid, waarvoor de reder ingevolge het eerste lid van evenbedoelde bepaling wel aansprakelijk is, een verdeling van aansprakelijkheid dient plaats te vinden.

Het onderdeel faalt. 's Hofs oordeel is juist. Indien de schade te wijten is aan twee oorzaken, zoals hierboven bedoeld, dient de onzeewaardigheid waartegen niet voldoende is gewaakt, als enige oorzaak in aanmerking te worden genomen, zonder dat, ter vermindering van de aansprakelijkheid, een beroep kan worden gedaan op de ontheffingen van het tweede lid van art. 469.' Zie over dit arrest: A.J. Akkermans, 'Meervoudige causaliteit, samenloop van onzelfstandige oorzaken, hoofdelijke aansprakelijkheid', *A&V* 2000, p. 77-82.

welke recht bestaat op vergoeding van slechts bepaalde schadecomponenten en dus – negatief – niet van andere schadecomponenten.

Van dit geval moet worden onderscheiden dat waarover HR 11 juni 1993, BR 1994, 763 had te oordelen en dat handelde over de samenloop van plan- en andere schade: Ruijsch heeft in 1957 een in de dorpskern van Lieren gelegen boerderij van zijn vader overgenomen. In 1960 heeft hij grond verworven in het circa 2 kilometer verderop gelegen gebied tussen de Ruggeweg en de Hulsthorstweg, behorende tot de Lierder Enk, waardoor hij aldaar circa 5 hectaren nagenoeg aaneengesloten in eigendom had. Op 25 juni 1970 en 3 juni 1971 heeft de raad van de Gemeente voorbereidingsbesluiten voor bedoeld gebied vastgesteld. Ruijsch heeft op 1 oktober 1971 bij de Gemeente een schetsplan ingediend als voorloper op zijn bouwaanvraag, welke bouwvraag hij op 8 december 1971 bij de Gemeente indiende met het verzoek de vorenbedoelde grond in de Lierder Enk te mogen bebouwen. Bij besluit van de gemeenteraad van 21 december 1972 is het bestemmingsplan 'Beekbergen-Lieren' vastgesteld, welk besluit onherroepelijk is geworden bij Koninklijk Besluit van 6 april 1977 nr. 29. Dit besluit omvat voormeld gebied, als gevolg waarvan in dat gebied niet langer een agrarisch bedrijfsgebouw mag worden gesticht. Het voordien geldende bestemmingsplan stond wel het stichten van agrarische bedrijfsgebouwen toe. De bouwvraag van Ruijsch is bij besluit van 24 november 1977 afgewezen. Op 2 januari 1978 heeft Ruijsch een verzoek tot vergoeding van planschade ingevolge art. 49 van de Wet op de ruimtelijke Ordening (hierna: WRO) bij de Gemeente ingediend. De schadebeoordelingscommissie heeft op 23 maart 1979 aan de Gemeente geadviseerd om aan Ruijsch schadevergoeding toe te kennen. De gemeenteraad heeft bij besluit van 6 september 1979 het verzoek van Ruijsch afgewezen. Op 15 oktober 1979 heeft Ruijsch tegen dit besluit van de gemeenteraad beroep bij de Kroon ingesteld, welk beroep op 15 december 1983 door de Kroon is afgewezen.

Ruijsch vordert bij de burgerlijke rechter een schadevergoeding ten bedrage van f 3.300.000, primair als vergoeding voor de ideële schade die de Gemeente hem heeft doen lijden door de vaststelling van het bestemmingsplan en door het vervolgens gedurende meer dan 17 jaar weigeren van de hem toekomende planschadevergoeding en het hem daardoor dwingen gedurende die periode bij voortduring tegen de Gemeente te blijven procederen. Subsidiair vordert hij vergoeding van materiële schade, tot een bedrag dat tezamen met het hem toe te kennen smartengeld f 3.300.000 bedraagt.

De Hoge Raad kwam als gevolg van verjaring van de vordering strekkende tot vergoeding van de andere dan planschade niet aan de kwestie toe: de klacht

'ziet eraan voorbij dat de Gemeente voor niet op grond van art. 49 WRO voor vergoeding in aanmerking komende schade slechts aansprakelijk zou kunnen zijn indien zij zich aan een onrechtmatige daad schuldig zou hebben gemaakt, en dat de op art. 1401 (oud) BW steunende vordering van Ruijsch naar het in 's Hofs eerste arrest neergelegde en door het cassatiemiddel niet bestreden oordeel reeds vóór de inleidende dagvaarding was verjaard.'

Echter, ook indien de rechtsvordering niet zou zijn verjaard, zou van samenloop geen sprake zijn geweest, omdat de beide schadesoorten – planschade respectievelijk andere schade dan planschade – uit twee totaal verschillende feitencomplexen voortvloeien. Het ene raakt de planmaatregel, het andere de – vermeend onrechtmatige – wijze waarop de gemeente is omgegaan met de persoon van Ruijsch.

Rubriek (f) valt buiten de samenloop hetzij omdat de toepasselijke rechtsregels betrekking hebben op twee of meer *verschillende* rechtsverhoudingen³³ – hetzelfde geldt voor de rubrieken (c) en (e) die om deze reden evenmin samenloop opleveren –, hetzij omdat ze niet simultaan werking hebben³⁴ ook al raken ze dezelfde rechtsverhouding. Tot de eerste groep van gevallen behoren onder andere de levering bij voorbaat – op het ondeelbare moment, waarop de vervreemder het door hem reeds bij voorbaat geleverde goed verkrijgt, verkrijgt de verkrijger dit mits de vervreemder bij voorbaat op het tijdstip van zijn verkrijging beschikkingsbevoegd is –; het door A-G Bakels³⁵ genoemde geval van het zogeheten eigenbeursje – waarbij de rechter oordeelt dat in een samenval van rechtsmomenten de cliënt van de raadsman, als de tegenover de tegenpartij in het ongelijk gestelde partij, in de proceskosten moet worden veroordeeld, doch dat deze schuld, als onaanvaardbaar gevolg van een ernstige beroepsfout van die raadsman, in de verhouding advocaat/cliënt privaatief door laatstgenoemde dient te worden overgenomen –; het door Van Schilfgaarde³⁶ genoemde geval van een vennootschap met één bestuurder, die tevens algemene vertegenwoordigingsbevoegdheid bezit en een vertegenwoordigingshandeling verricht. Het verrichten van de vertegenwoordigingshandeling valt dan samen met het – veelal impliciet genomen – bestuursbesluit tot het verrichten daarvan; en het geval dat de derde-beslagene betaalt aan de executant. Deze betaling leidt, tot het bedrag van de betaling, tot het tenietgaan van de schuld van de derde-beslagene aan de beslagene, maar tevens tot het geheel of gedeeltelijk tenietgaan van de schuld van de beslagene aan

33 Om deze reden leveren (ook) geen samenloop op: 1:90 lid 2, 1:159a, 2:93 lid 3, 2:203 lid 3, 6:178 sub e, 6:187 lid 3, 8:114, 8:461 lid 1, 8:488 en 8:509 BW.

34 In navolging van A-G Franx in zijn – niet van nummers voorziene – conclusie voor HR 31 maart 1978, NJ 1978, 363 m.nt. GJS (SVB/St. Jansgeleen) kan worden gesproken van *opvolging* van rechtsmomenten.

35 Zie zijn conclusie, sub 2.1, voor HR 23 april 2002, NJ 2002, 288 m.nt. JBMV onder NJ 2002, 289 (Mr. H/Nieuwe Hollandse Lloyd).

36 Zie hierover zijn noot, sub 4, onder HR 3 mei 2002, NJ 2002, 393 (Gomez-Brandao/Joral Management). Zie in dit verband tevens A-G Franx in zijn conclusie, sub 11, voor HR 16 mei 1986, NJ 1986, 723 m.nt. MS (Gem. Heesch/Van de Akker): ‘Het toesturen van de brief met bijlage aan Van de Akker laat zich beschouwen als, wat Eggens noemde, een samenval van rechtsmomenten:

a. Een aanbod tot het sluiten van een overeenkomst met een bepaalde inhoud (art. 6.5.2.1 NBW).

b. Het ter kennis van Van de Akker brengen van een besluit.’

de beslaglegger.³⁷ Ten slotte kunnen worden genoemd de artikelen 3:104 en 105 BW: samenvol van de verjaring van de rechtsvordering strekkende tot beëindiging van het bezit en de verkrijging van het goed door de bezitter.

Tot de tweede groep behoort het door A-G Franx³⁸ genoemde geval van het prijsgeven door de werkgever van een dringende reden voor ontslag op staande voet door in te stemmen met een ontslag op een later tijdstip. Een ander geval is het uitoefenen van een opschortingsbevoegdheid op de voet van art. 6:262 BW als inleiding tot een ontbinding.

3.2 Karakteristieken van samenloop

Zou men de door mij genoemde rubrieken (a)-(f) onder de noemer samenloop brengen, dan werd deze figuur voor het recht onbruikbaar, omdat hij veel te divers van karakter zou zijn en hierdoor de nodige scherpste zou missen. Een zekere inperking is derhalve geboden. De meeste auteurs zoeken haar door samenloop te beperken tot het verschijnsel dat op één rechtsfeit of op een samenstel van rechtsfeiten³⁹ verschillende rechtsregels voor toepassing in aanmerking komen. Hierdoor vallen in ieder geval de rubrieken (a) en (b) niet onder het begrip samenloop. Deze typering blijft echter ook dan nog te ruim, omdat zij een of meer van de andere door mij genoemde rubrieken insluit. In beginsel beter zijn de door Boukema⁴⁰ voorgestelde beperkingen tot die gevallen waarbij op één rechtsfeit twee of meer⁴¹ regels van eenzelfde rechtsstelsel voor toepassing in aanmerking komen en dan nog voor zover

37 Volgens HR 11 maart 2005, *NJ* 2006, 362 m.nt. HJS (Rabo/Stormpolder) kan ingeval beslag is gelegd onder de derde op een vordering van de beslagene welke door een recht van hypotheek is versterkt, de beslaglegger het recht van hypotheek uitoefenen. De beslaglegger wiens vordering op de beslagene slechts een concurrent karakter heeft, krijgt via de lus van het derdenbeslag een onverwachte executiekluis, doordat hij profiteert van de (hoge) voorrang die is verbonden aan de vordering van de beslagene op de derde-beslagene.

38 Conclusie, sub 3, voor HR 11 december 1981, *NJ* 1982, 70 (Broekhuizen/De IJsselstroom).

39 In afwijking van de in noot 44 genoemde auteurs rept HR 14 juni 2002, *NJ* 2003, 112 m.nt. JH (Bramer c.s./Colpro) van *feitencomplex*. W. Snijders, a.w., p. 454 spreekt van *één feitelijk gebeuren*. De term *rechtsfeit* is in zijn ogen kennelijk te vaag, t.a.p. p. 454: 'wat dit begrip ook mag inhouden'.

40 C.A. Boukema, *Samenloop*, Deventer: Kluwer 1992, p. 3.

41 Gevallen van samenloop van meer dan twee rechtsregels zijn het in nr. 1 genoemde geval van het wegnemen van het object van het eigendomsrecht en HR 2 maart 2007, *NJ* 2007, 240 m.nt. J.M.M. Maeijer (Nutsbedrijf Westland/S. c.s.): 'De art. 2:9 en 7:661 BW sluiten niet uit dat een werknemer of bestuurder uit onrechtmatige daad aansprakelijk is ook indien zijn handelen tevens schending van zijn contractuele verplichtingen oplevert. De handelingen die [verweerder] c.s. worden verweten, moeten worden aangemerkt als een onrechtmatige daad zodat op die grond de vordering tot schadevergoeding toewijsbaar is. Dat wordt niet anders door het enkele feit dat zij misbruik hebben gemaakt van hun positie als werknemer respectievelijk bestuurder.'

deze regels betrekking hebben op de rechtsrelatie tussen dezelfde partijen of op de rechtspositie van één rechtssubject.

Maar ook tegen de begrenzing van Boukema bestaan bezwaren. Het eerste bezwaar raakt zijn beperking tot de rechtspositie van één rechtssubject. Zij moet worden geschrapt, omdat hierdoor weer gevallen van de door mij uitgesloten rubrieken worden binnen gehaald. Zo is het weinig zinvol als geval van samenloop aan te merken dat waarin ten behoeve van *verschillende* schuldeisers op *hetzelfde* goed een zekerheidsrecht is gevestigd. Ook iedere vestiging van een beperkt recht zou dan een geval van samenloop opleveren, terwijl in wezen sprake is van zich in verschillende vermogens bevindende en dus aan verschillende rechtssubjecten toebehorende rechten ten aanzien van hetzelfde rechtsobject. Deze rechten markeren weliswaar de rechtspositie van de rechthebbende van het goed, maar de helderheid wordt niet gediend door hier samenloop aan te nemen.

Het tweede bezwaar is dat Boukema een verkeerd criterium aanlegt: de vraag is niet of sprake is van één rechtsfeit(encomplex), maar of de *verschillende* in aanmerking komende *rechtsregels* betrekking hebben op *hetzelfde* rechtsfeit(encomplex). Zo is blijkens het in noot 32 genoemde arrest sprake van twee afzonderlijke rechtsfeiten(complexen) wanneer A tegelijkertijd door B en C wordt aangereden. Vanuit het perspectief van A is wellicht sprake van één feitencomplex, maar deze vaststelling is niet relevant. Relevant is dat voor B en C sprake is van twee *afzonderlijke* gedragingen c.q. gebeurtenissen en dus ook van twee afzonderlijke rechtsfeiten. Illustratief is ook het in nr. 3.3 te bespreken arrest inzake de Luxemburgse bankrekening.

Een laatste bezwaar tegen de typering van Boukema is dat niet alleen de partijen dezelfde moeten zijn, maar ook de rechtsbetrekking. Is het al lastig om aan te geven wannéér sprake is van één – en hetzelfde (!) – rechtsfeit(encomplex),⁴² het leerstuk van de samenloop wordt nodeloos gecompliceerd indien gevallen als bijvoorbeeld compensatie of opschorting ex art. 6:52 BW⁴³ als gevallen van samenloop worden aangemerkt op de enkele grond dat de rechtsbetrekking tussen dezelfde partijen bestaat. Karakteristiek voor deze twee gevallen is dat er twee *verschillende* rechtsbetrekkingen en mitsdien ook twee verschillende feiten(complexen) bestaan. Meer algemeen gesteld kan worden gezegd dat samenloop niet aan de orde is ingeval tussen dezelfde rechtssubjecten verschillende akkefietjes bestaan.

Essentieel voor de afgrenzing van samenloop is met name de eerstgenoemde beperking: de toepasselijke rechtsregels moeten betrekking hebben op de rechtsrelatie tussen *dezelfde* partijen. Het komt mij voor dat de literatuur onvoldoende oog heeft voor deze beperking, waardoor onder samenloop

42 Zie J.H. Nieuwenhuis, 'They still rule us from their graves', *WPNR* 2007, p. 2, r.k., en Schoordijk 1979, p. 58.

43 De op art. 6:262 BW gebaseerde opschortingsrechten vloeien uit *dezelfde* rechtsbetrekking voort.

gevallen worden gebracht die hier niet thuis horen. De tweede observatie die in dit verband moet worden gedaan en die nauw met de eerste samenhangt, is dat deze beperking met name consequenties heeft voor wát als één en hetzelfde feit(encomplex) heeft te gelden. Het is mijns inziens niet goed denkbaar van één en hetzelfde feitencomplex te spreken indien hierbij rechtsbetrekkingen met verschillende andere rechtssubjecten zijn betrokken, tenzij uiteraard het feitencomplex de optelsom is van het feitensubstraat van de verschillende betrokken rechtsbetrekkingen, maar dit zou een zinledigheid zijn. Het is ongerijmd dat aan dit meest cruciale element van de samenloop zelden een woord wordt gewijd.

3.3 Hetzelfde rechtsfeit(encomplex)

Het is daarom van belang iets dieper in te gaan op de vraag wat onder één en hetzelfde (rechts)feit(encomplex) moet worden verstaan. Instructief hiertoe zijn de ‘samenloopgevallen’ op verzekeringsrechtelijk terrein, die ten onrechte als zodanig worden aangeduid. Ik neem als voorbeeld HR 31 maart 2000, *NJ* 2000, 357 (*Alpina/Royal Nederland*).⁴⁴ Het gaat in deze zaak om het antwoord op de vraag door welke verzekeringsovereenkomst de aansprakelijkheid is gedekt voor schade die in drie gevallen tijdens het lossen van de bulkclading uit aan Cementbouw BV toebehorende tankwagens aan derden is toegebracht: onder de bij Alpina gesloten verzekering tegen aansprakelijkheid waartoe motorrijtuigen in het verkeer aanleiding geven (de WAM-verzekering) of onder de bij Royal gesloten verzekering tegen bedrijfsaansprakelijkheid (de AVB-verzekering). In twee gevallen is een bovenop de bulkclading aangebracht mangatdeksel ten gevolge van de verhoogde binnendruk weggeblazen en in het derde geval veroorzaakte de drukverhoging een scheur in de bulkclading.

44 Andere gevallen zijn: HR 12 januari 2007 *RvdW* 2007, 87, *LJN* AZ4847, inzake samenloop van twee beroepsaansprakelijkheidsverzekeringen; HR 17 november 2006, *NJ* 2007, 202 m.nt. J.M.M. Maeijer (*Europeesche/Zorg en Zekerheid*), *LJN* AY9712, inzake samenloop van ziektenkostenverzekeringen; HR 13 januari 2006, *NJ* 2006, 282 m.nt. M.M. Mendel (*London verzekeringen/Aegon*) inzake samenloop van garageverzekering bij London en WAM-verzekering met leenautoclausule bij Aegon; HR 19 april 2004, *NJ* 2004, 372 (*Nationale Nederlanden/Bovemij*) inzake twee aansprakelijkheidsverzekeringen; HR 5 februari 1999, *NJ* 1999, 324 (*Aegon/Royal Nederland*) eveneens een samenloop van een WAM- en een garageverzekering; HR 27 februari 1998, *NJ* 1998, 764 m.nt. MMM (*Europeesche/OHRA*) inzake samenloop van verzekeringen met een harde en met een zachte samenloopclausule; HR 10 maart 1995, *NJ* 1995, 580 m.nt. MMM (*Nationale Nederlanden/Royal Nederland*) inzake twee ‘tenzij elders gedekt’-clausules in twee aansprakelijkheidsverzekeringen en HR 8 juli 1991, *NJ* 1991, 778 m.nt. MMM inzake samenloop van twee aansprakelijkheidsverzekeringen voor bedrijven en beroepen. Zie voorts HvJEG 25 mei 2005, *NJ* 2006, 514 m.nt. P. Vlas (*GIE/Zurich España*) (een op samenloop van verzekeringen gebaseerde vordering tot vrijwaring tussen verzekeraars valt niet onder de bepalingen van afdeling 3 van titel II van het EEX-Verdrag).

Partijen zijn het erover eens dat de schade exclusief gedekt is door een van beide polissen. De uitkomst van het geding is afhankelijk van het antwoord op de vraag of sprake is van verwezenlijking van het ladingrisico, gedekt door de WAM-verzekering, of van het laad- en losrisico, gedekt door de AVB-verzekering. Voor de beantwoording van de vraag welke van de twee verzekeringen dekking de schade dekt, heeft het Hof de oorzaak van de schade beslissend geacht. Indien de oorzaak van de schade gelegen is in een defect van het motorrijtuig, valt de verwezenlijking van het risico naar het oordeel van het Hof onder de door de WAM-verzekering gedekte aansprakelijkheid. Op grond van de als vaststaand aangenomen feiten is het volgens het Hof aannemelijk dat een gebrek van het voertuig (de tank/laad- en losinrichting) als de oorzaak van de schade moet worden aangewezen. Dit oordeel wordt door de Hoge Raad in stand gelaten.

Dit geval wordt beschouwd als een geval van samenloop,⁴⁵ kennelijk omdat men het schadegebeuren ziet als één feitencomplex waarop twee rechtsregels van toepassing zijn.

Al aanstonds kan worden opgemerkt dat niet twee, maar slechts één rechtsregel van toepassing is, zij het dat tussen partijen verschil van mening bestaat welke. Een geheid geval van alternatieve causaliteit. Los van deze observatie kan worden vastgesteld dat men aan samenloop niet toe komt om de eenvoudige reden dat in het geding de samenloopvraag niet aan de orde kan komen. De aangesproken assuradeur zal slechts het verweer (kunnen) voeren dat de schadeoorzaak buiten het dekkingsbereik van de polis valt. Dat de schade wellicht wordt gedekt door de polis van een andere verzekeraar, is voor de aangesproken assuradeur en voor het geding irrelevant.

Men hoede zich ervoor dit geval te beschouwen als een geval van samenloop met alternatieve werking, omdat hiervoor karakteristiek is, dat gekozen kan worden uit twee rechtsregels die *allebei gelding* hebben, terwijl dit hier evident ten aanzien van een van beide rechtsregels niet het geval is. Het hier beschreven geval wordt evenmin een geval van samenloop ingeval de beide polissen door *dezelfde* assuradeur zijn afgegeven. In dat geval is weliswaar zeker dat hoe dan ook de assuradeur zal moeten uitkeren, maar overeind blijft staan dat de schade slechts door één polis wordt gedekt. Er is pas sprake van samenloop ingeval op grond van *beide* polissen – en uiteraard maar één keer – schadevergoeding kan worden verlangd, ook indien beide polissen niet verplichten tot uitkering van hetzelfde bedrag, bijvoorbeeld omdat de ene polis een eigen risico kent voor de verzekeringsnemer en de andere niet.

45 Zie in dit verband de rol die in het geding is weggelegd voor de door de NVVA (Nederlandse Vereniging van Automobiellassuradeuren) en de WAV (Nederlandse Vereniging van Wettelijke Aansprakelijkheids-verzekeraars) opgestelde 'Regeling inzake de samenloop van motorrijtuig- en algemene w.a. verzekering' van september 1964 en waarop de polisvoorwaarden van de beide verzekeringsovereenkomsten waren geënt. Deze regeling beoogt trouwens juist samenloop te *voorkomen*.

De hier besproken casus is nuttig, omdat hij duidelijk maakt dat het begrip feit(encomplex) een volstrekt variabele inhoud gaat krijgen ingeval samenloop niet beperkt wordt tot dezelfde rechtsbetrekking en tussen dezelfde partijen. Het hangt er maar van af hoe eng of ruim het feitencomplex wordt beschreven. Wordt de oorzaak van de schade – in de beschrijving van het feitencomplex toch niet het minst belangrijkste feit – in de beschrijving betrokken, hetgeen voor de hand ligt, dan zal de ene assuradeur bij de beschrijving van de feiten stellen dat de schade is ontstaan door een defect aan de vrachtwagen, terwijl de andere zal stellen dat de schade is ontstaan door een fout bij het laden en lossen. Deze complicatie van een uiteenlopende beschrijving van het feitencomplex wordt voorkomen door het feitencomplex te beperken tot *dezelfde* rechtsbetrekking en tussen *dezelfde* personen. En wellicht zelfs biedt dit feitencomplex voldoende aanknopingspunten om ook de producent van de vrachtwagen, de chauffeur, diens werkgever en de partner van beiden als (verhaals)aanspraken in beeld te brengen. Maar wat wordt gewonnen indien een verzameling van acties, gebaseerd op één gebeuren, wordt beschouwd als een geval van samenloop? Samenloop krijgt daarentegen een volkomen logische begrenzing indien hij wordt beperkt tot het geval dat tussen dezelfde partijen én in dezelfde rechtsbetrekking meer dan één rechtsregel tegelijk valabel is.

Het moge duidelijk zijn dat, in mijn perceptie, van samenloop geen sprake is ingeval een schade is ontstaan door onrechtmatige gedragingen van twee of meer personen terwijl voor elk van die gedragingen geldt dat de schade zonder die gedraging niet zou zijn ingetreden.⁴⁶ Het feit dat bij het schadegebeuren twee daders zijn betrokken, brengt immers mee, dat van één en hetzelfde feitencomplex nooit sprake kan zijn.

Een fraai voorbeeld van een geval waarin de Hoge Raad met zoveel woorden, zij het ten onrechte, samenloop aanneemt in weerwil van het feit dat sprake is van twee *verschillende* rechtsfeiten(complexen) biedt zijn arrest van 13 oktober 2006.⁴⁷ Het echtpaar H. vordert in kortgeding tegen de Staat een verbod tot het instellen van een strafrechtelijk onderzoek in het kader van het Luxemburgse bankrekeningenproject van de Belastingdienst en een verbod om in dat verband als verdachte te worden gehoord. Daartoe stelt het zich op het standpunt dat de Inspecteur ter zake van het niet verstrekken van de door hem op de voet van art. 47 AWR aan het echtpaar verzochte inlichtingen uit hoofde van art. 69 in verbinding met art. 68 AWR reeds boeten heeft opgelegd, zodat op grond van het una via-beginsel van art. 69a AWR met betrekking tot dat feit de strafrechtelijke weg is afgesloten. De Hoge Raad verwerpt dit betoog:

‘3.3.2 Bij de beoordeling van deze klacht moet het volgende worden vooropgesteld.

46 Zie voor dit geval HR 24 december 1999, NJ 2000, 351 m.nt. CJHB (Nugteren/Meskes).

47 NJ 2007, 291 m.nt. J.W. Zwemmer.

De vergrijpen waarvoor de inspecteur krachtens art. 67d en 67e AWR boeten kan opleggen en waarop art. 69a AWR betrekking heeft, dienen voor de toepassing van het, mede aan laatstgenoemd artikel ten grondslag liggende, *una via*-beginsel te worden onderscheiden van de schending van de in art. 47 lid 1, aanhef en onder a, AWR neergelegde algemene verplichting van een belastingplichtige om aan de inspecteur, indien deze daarom vraagt, de gegevens en inlichtingen te verstrekken welke voor de belastingheffing ten aanzien van die belastingplichtige van belang kunnen zijn. Het niet, dan wel onjuist of onvolledig doen van een aangifte is een andere gedraging dan het niet, onjuist of onvolledig verstrekken van de onder art. 47 AWR gevraagde inlichtingen. Indien echter dit laatste te wijten is aan opzet van de belastingplichtige en aangenomen moet worden dat als direct gevolg van een zodanige schending van die inlichtingenplicht te weinig belasting is geheven, is sprake van een vergrijp als bedoeld in art. 67e AWR en kan zich een samenloop voordoen van laatstgenoemde bepaling en art. 69 AWR.

3.3.3 De onderhavige zaak heeft op zo'n geval evenwel geen betrekking. De vergrijpen waarvoor de Inspecteur op de voet van art. 67d en 67e AWR boeten heeft opgelegd, zijn immers niet gelegen in het schenden door echtpaar H. van een of meer van de uit art. 47 lid 1 AWR voortvloeiende verplichtingen. De Inspecteur heeft, naar uit de ten processe vaststaande feiten volgt, de inlichtingen eerst gevraagd nadat en omdat hij op grond van door hem in het kader van het Rekeningenproject verkregen gegevens, een onderzoek was begonnen naar de juistheid en volledigheid van de reeds door echtpaar H. gedane aangiften en op grond daarvan vastgestelde primitieve aanslagen.

3.3.4 Evenmin is van belang dat de – tot de voorgenomen strafvervolgning aanleiding gevende – weigering van het echtpaar de op de voet van art. 47 AWR gevraagde inlichtingen en gegevens te verstrekken, betrekking heeft op dezelfde omstandigheid (het al of niet aanhouden van tegoeden op een bankrekening bij een Luxemburgse bank), als die welke ten grondslag heeft gelegen aan de door de Inspecteur opgelegde vergrijpboeten. Zoals volgt uit hetgeen hiervoor in 3.3.2 is overwogen, is immers voor de niet-toepassing van het *una via*-beginsel (en art. 69a AWR) beslissend dat de onjuiste en onvolledige aangiften, die hebben geleid tot te lage aanslagen, en de weigering om de op de voet van art. 47 AWR gevraagde informatie te verstrekken verschillende gedragingen zijn, ook al hebben die betrekking op dezelfde omstandigheid.'

Met name uit het slot van rov. 3.3.4 blijkt dat de Hoge Raad uitgaat van twee *verschillende* gedragingen, die, zo voeg ik hieraan ten overvloede nog toe, ook op totaal verschillende tijdstippen zijn verricht, namelijk enerzijds het doen van onjuiste belastingaangiften over een reeks van jaren en anderzijds, lange tijd nadien, de weigering te antwoorden op vragen van de belastinginspecteur. In zo'n geval is samenloop niet aan de orde. Deze situatie verschilt niet van het geval dat A vanwege dezelfde aanleiding eerst een ruit van B ingooit en later ook nog eens diens auto bekrast. Wat is de zin om in zo'n geval samenloop aan te nemen?

Evenmin een geval van samenloop is art. 3:229 BW. Ingevolge deze bepaling brengt een recht van pand of hypotheek van rechtswege mede een recht van pand op alle vorderingen tot vergoeding die in de plaats treden van het

verbonden goed. Is bijvoorbeeld een hypotheek gevestigd op de grond en raakt de hierop staande opstal beschadigd doordat een vrachtwagen hiertegen aanbotst, dan heeft de hypotheekhouder naast zijn recht van hypotheek een recht van pand op de vordering die de hypotheekgever heeft op (de assuradeur van) de schadeveroorzaker en op degenen die voor deze kwalitatief aansprakelijk zijn. Hier is geen sprake van samenloop, omdat het verschillende rechtsverhoudingen betreft en ook de feitencomplexen die ten grondslag liggen aan de beide zekerheidsrechten verschillend zijn. Het enige wat ze gemeen hebben is dat het zekerheidsrecht rust op een goed dat aan hetzelfde rechtssubject toebehoort, maar dit is onvoldoende om samenloop aan te nemen.

Ik geef de voorkeur aan samenloop van rechtsregels⁴⁸ boven samenloop van wetbepalingen, omdat de laatste aanduiding minder adequaat is voor het geval dat één – of meer – van de toepasselijke rechtsregels zijn grondslag niet vindt in de wet, maar in het ongeschreven recht, zoals bijvoorbeeld in het IPR meer dan eens het geval is, in door partijen zelf gecreëerde regels – CAO's,⁴⁹ statuten,⁵⁰ reglementen⁵¹ of algemene voorwaarden⁵² – of in het internationale recht.⁵³ Ten slotte bestaat in de sfeer van de sport, het verenigingsleven of beroepsorganisaties e.d. de mogelijkheid van samenloop van tuchtrechtelijke regels enerzijds en strafrecht of privaatrecht anderzijds.⁵⁴ Sommige daarvan hebben het karakter van wetgeving zoals de op de Advocatenwet gebaseerde tuchtrekking.

48 Deze aanduiding wordt gebruikt door onder anderen: A-G Hartkamp in zijn conclusie, sub 8, voor HR 27 april 2001, *NJ* 2002, 54 m.nt. CJHB (Donkers/Scholten); A-G Huydecoper in zijn conclusie, sub 6, voor HR 23 januari 2004, *NJ* 2004, 224 (Central Buyers/De Oliveira); A-G Timmerman in zijn conclusie, sub 2.10, voor HR 23 maart 2007, *NJ* 2007, 240 m.nt. J.M.M. Maeijer (Nutsbedrijf Westland/S. c.s. en J.H. Nieuwenhuis, a.w., p. 3, l.k.

49 Zie HR 9 augustus 2002, *NJ* 2004, 222 m.nt. GHvV (ROC Zeeland/Dekker) inzake samenvol van ziekte- of zwangerschapsverlof met vakantieverlof. Zie voor het vervolg hiervan: HR 7 maart 2007, *RvdW* 2007, 318. Zie voor de samenloop: W.J.P.M. Fase, *C.a.o.-recht*, Alphen aan de Rijn: Samsom 1982, p. 64-67; W.J.P.M. Fase, 'De wet overgang van ondernemingen en de rechtspositie van de betrokken werknemers', *SMA* 1983, p. 359, en C.E.M. Schutte, *Overzicht van het cao-recht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1995, p. 50-52.

50 Vergelijk HR 2 december 1983, *NJ* 1984, 367 (Hoogstra/Schelwald).

51 HR 2 december 1983, *NJ* 1984, 367 ontloopt de vraag van samenloop van rechtsregels in de statuten en reglementen van de VvE met een vordering uit onrechtmatige daad door zijn uitleg van 's Hofs arrest.

52 Zie HR 28 januari 2000, *NJ* 2000, 575 m.nt. WMK (Christiaanse/Van Dijk c.s.) inzake de uitleg van de NVM-voorwaarden en waarin overwogen dat art. 5.4 van deze voorwaarden op geen enkele wijze afbreuk doet aan de garantie in art. 5.3.

53 Zie voor een geval van samenlopende verdragsverplichtingen: HR 15 september 2006, *NJ* 2007, 277 m.nt. A.H. Klip.

54 Zie R.P.J.L. Tjittes, 'Samenloop van tuchtrecht, strafrecht en privaatrecht bij beroepsaansprakelijkheid', *AA* 1995, p. 102-109. Zie voor samenloop met tuchtrecht: HR 3 oktober 1997, *NJ* 1998, 9 (Biemans/Theeuwes c.s.); HR 15 november 1996, *NJ* 1997, 151 (NTK/Paardekooper & Hoffman); HR 12 januari 1996, *NJ* 1996, 683 m.nt. MMM (Kroymans/Sun Alliance) en HR 28 juni 1991, *NJ* 1992, 420 m.nt. MMM, waarin expliciet wordt verwezen naar een uitspraak van het Hof van Discipline.

Daarom lijkt mij onjuist de opvatting van Boukema⁵⁵ dat vragen van samenloop in feite vragen zijn van wetsinterpretatie. Uit het voorgaande volgt dat samenloop niet uitsluitend beperkt is tot recht in de zin van 79 lid 1 sub b Wet RO.

4 SAMENVATTING EN CONCLUSIES

Samenloop doet zich uitsluitend voor wanneer voor *hetzelfde* rechtsfeit(encomplex) tussen *dezelfde* rechtssubjecten én in *dezelfde* rechtsbetrekking verschillende rechtsregels *tegelijk* van toepassing zijn.

De consequentie van de aldus getrokken grenzen is dat samenloop niet aan de orde is ingeval:

- a hij betrekking heeft op iets anders dan *rechtsregels*, waaronder mede zijn te begrijpen door partijen zelf gecreëerde regels;
- b van *exclusieve* werking van een rechtsregel;
- c van schijnsamenloop;
- d het rechtsfeit(encomplex) tevens rechtsbetrekkingen met een of meer *andere* rechtssubjecten omvat;
- e de verschillende rechtsregels niet betrekking hebben op *hetzelfde* rechtsfeit(encomplex);
- f de verschillende rechtsregels niet *dezelfde* rechtsbetrekking raken;
- g de verschillende rechtsregels niet *tegelijk* valabel zijn (pseudo-samenloop);
- h de verschillende rechtsregels niet *tegelijk* werking hebben (opvolging van rechtsmomenten).

Sommige van de hier genoemde afgrenzingsen zullen samenlopen.

De toepasselijke rechtsregels kunnen wortelen in het (inter)nationale geschreven en ongeschreven recht alsmede in partijregelingen zoals CAO's, algemene voorwaarden, statuten en reglementen en zijn derhalve niet steeds recht in de zin van 79 lid 1 sub b Wet RO. Om deze reden is de aanduiding samenloop van *rechtsregels* als gemeenschappelijke noemer van samenloop weliswaar niet geheel adequaat, maar desondanks te verkiezen boven het alternatief: samenloop van regels, omdat zij inmiddels als jargon is ingeburgerd terwijl het alternatief veel te ruim is en hierdoor een verkeerd beeld oproept.

Samenloop is door zijn aard en begrenzing van bescheiden betekenis voor het vermogensrecht, maar het is een miskenning het verschijnsel af te doen als overbodig en slechts een duur etiket voor uitleg.

55 C.A. Boukema, *Samenloop*, Deventer: Kluwer 1992, p. 6.

